

<https://doi.org/10.30563/turklad.1313482>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by

programında bu makale taranmıştır

Makale Bilgisi / Article information

Makale Türü / Article types	: Çeviri / Translation
Geliş Tarihi / Received date	: 30.07.2023
Kabul Tarihi / Accepted date	: 17.11.2023
Yayın Tarihi / Date published	: 20.12.2023

Atıf / Citation

Zebirov, İ. (2023). Özbek Edebiyatı ve Musa Celil. (Çev. Ümit AKKUŞ). *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi / International Journal of Turkic Dialects (TÜRK LAD)*. 7. Cilt, 2. Sayı, 523-529.

ÖZBEK EDEBİYATI VE MUSA CELİL
Uzbek literature and musa celil
İSHAK ZEBİROV (Çeviren Ümit AKKUŞ¹)

Öz

Kazan Utları dergisininin 1976 yılının 2. sayısında İshak Zebirov tarafından kaleme alınan ve Türkiye Türkçesine aktarmış olduğumuz bu makalede Özbek ve Tatar edebiyatları arasındaki ilişkide Tatarların meşhur şairi Musa Celil'in büyük rol oynadığı, Özbek okurunun Musa Celil'in eserlerini, Özbek şairler Hemze Hekimzade ve Gafur Gulem'in eserlerinde olduğu gibi çok iyi bildiği, Özbek okurunun, Abdullah Tukay, Hadi Taktaş, Musa Celil ve başka Tatar şairlerinin eserleriyle ilk kez Gafur Gulem'in tercümeleleri üzerinden tanıştığı ve Özbek şairler Mamaresul Babayev, Rauf Galimov, Esgat Muhtar, Hemid Gulem, Yusuf Şamansur ve Aziz Abdurrazakov'un Musa Celil hakkındaki fikirleri ve onun şiirlerinin tercümeleleri üzerindeki çalışmaları hakkında bilgi verir.

Anahtar Kelimeler: Özbek Edebiyatı, Tatar Edebiyatı, Musa Celil

Abstract

In this article, written by Ishak Zebirov in the the second issue of Kazan Utları Journal in 1976 and translated into Turkish, these were stated that works of the famous Tatar poet, Musa Celil, played a major role in the relationship between the Uzbek and Tatar literatures, Uzbek readers know Musa Celil's works very well, as do the works of Uzbek poets Hemze Hekimzade and Gafur Gulem, the works of Abdullah Tukay, Hadi Taktaş, Musa Celil and other Tatar poets were first introduced to Uzbek readers through Gafur Gulem's translations. And article gives information about Uzbek poets Mamaresul Babayev, Rauf Galimov, Esgat Muhtar, Hemid Gulem, Yusuf Shamansur and Aziz Abdurrazakov's ideas about Musa Celil and their work on the translations of his poems.

Keywords: Uzbek Literature, Tatar Literature, Musa Celil

¹ Doktora Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. Gaziantep/TÜRKİYE.

El-mek: umit.92@outlook.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-8340-3646>

Giriş

Özbek ve Tatar edebiyatları arasındaki dostluğu, onların aralarındaki bağı geliştirmede Tatar halkının meşhur şairi Musa Celil büyük rol oynadı. Onun çok keskin ve hayran edici sanatı Özbek okuru için iyi bir örnektir. Özbek okuru, Musa Celil'in eserlerini Hemze Hekimzade ve Gafur Gulem'in eserlerinde olduğu gibi çok güzel biliyor. Özbekistan'ın halk şairi, Lenin Ödülünün sahibi Gafur Gulem ise Tatar edebiyatının ulu dostu, onun şiddetli propagandacısı idi. Özbek okuru, Abdullah Tukay, Hadi Taktaş, Musa Celil ve başka Tatar şairlerinin eserleriyle ilk kez Gafur Gulem'in tercümeleri üzerinden tanıştı.

1966 yılında Musa Celil'in doğumunun 60. yılı dolayısıyla Gafur Gulem *Şerik Yıldızı* dergisinin ikinci sayısında *Şagıyménj Menğélégé²* adlı makaleyi yazdı. Yazar iki sayfalık makalesinde, Musa Celil'in büyük sanatı üzerine esaslı ve derin analizler yaparak okurun ilgisini Musa Celil'in eserleri üzerinde yoğunlaşmasını sağladı.

Gafur Gulem, Musa Celil'i Tatar şiirinin büyük edibi ve Sovyet ilinin dürüst bir vatanseveri sayarak onun ölümsüz şiirlerine, şahsi fedakârlığına hayret ediyor: "Musa faşistler elinde tutsak, ancak faşistler ondan korkuyorlar. Cellatlarda silah var, ama Musa'nın elinde kalem. Onun gönlünde güçlü sevgi ve nefret ateşi."

Zamanında Gafur Gulem'in Musa Celil ile karşılaştığı da olmuştur. Bu karşılaşmada onun şöyle dediğini hatırlıyorum: "Biz Ziya Send ile Kazan'a gittik. (Bu 1928 yılının yazında oluyor.– I.Z). Bizi ilk önce yazarlar sırasında karşılayıp pek büyük kadir hürmet gösterdiler. Gazetelerde resimlerimiz basıldı. Ben *Tataristan* gazetesi ile *Çayan* dergisi için bir şeyler yazıp verdim. Kazan'da eski dostum Taktaş'la görüştüm... Taktaş bizi pek çok yazar ile tanıştırdı: Gadél Kutuy, Dimyan Fethi, Şamil Usmanov, Afzal Şamov, Kavi Necmi ve başkaları. Bu tanıştığımız yazarlar arasında uzunca yüzlü 22-23 yaşlarındaki Musa Celil de vardı. Hadi Taktaş'ın bizi onunla tanıştırdığında:

- İşte bu – geleceği parlak olan genç şairimiz, bizim ondan ümidimiz büyük! – sözü aklımda.

Ey, ömür dediğin öyle farkında olmadan geçip gidiyormuş! O günlerden bu yana 48 yıl geçmiş!

Eğer Musa Celil faşistler baltası altında helak olmasaydı, şu anda o da 60 yaşını doldurup dostları arasında ay gibi parlayıp otururdu."

Gafur Gulem'in Kazan'a bu ve bundan sonraki gelişleri Özbek ve Tatar edebiyatlarını yaklaştırdı ve iki şair birbiriyle daha sağlam kardeş oldu. [123].

Meşhur topluluk çalışanlarının ve yazarların Musa Celil hakkındaki fikirlerine katılması Gafur Gulem makalesinin sonunda yer almaktadır: "Ben Musa Celil... önünde büyük ihtiram ile başımı eğiyorum!"

Musa Celil'in sanatı pek çok Özbek şairinin ilgisini çekti. Onun şiirlerini Özbekçeye Gafur Gulem, Mamesul Babayev, Yusuf Şamansur, Mirmuhsin, Hemid Gulem, Esgat Muhtar, Reuf Galimov, Aziz Abdurazakov gibi şairler tercüme etti.

Musa Celil'in eserlerini tercüme etmede Mamesul Babayev ayrıca büyük çaba gösterdi ve bu alanda en başarılı şair oldu. O kendisi de Sovyet ordusu saflarında hizmet eden Faşist Alman baskıncılarına karşı şair kimliğiyle savaşa katılmıştır. Bundan dolayı savaş teması

² Şairin Ölümsüzlüğü

ona ayrıca yakındır. O, Musa Celil'in *Moabit Defteri*'nin hepsini Özbekçeye tercüme etti. Bu tercüme müstakil olarak iki defa basıldı. Musa Celil'in tercüme edilen şiirleri Özbek dilinde de güzelliğini kaybetmediler. Buna örnek olarak *Cırlarım*³ şiirinin birinci kıtasına göz atmak yeterlidir:

Koşıklarım, ünib kalbimdä,	Şiirlerim, büyüyor kalbimde,
Ona yurtdä güldäy bäkınız!	Ona yurttta çiçek gibi bakın!
Känçä bolsä, sizdä küç, yâlkın,	Ne kadar da olsa sizde güç, ateş
Şunçä bolär yerdä hakkingiz.	Bunca yerde hakkınız var.

Özbek okuru, Musa Celil şiirlerini kahramanlığa çağrı olarak kabul ediyor. Gerçekten de tam olarak böyle olmuştur. Antifaşistik gizli topluluğunun korkusuz önderi Musa Celil, Özbek savaş esirleri Mehmed Möksinov ve Hebibulla Feyzullayev ile ilk kez karşılaşmış, onlara kendi şiirlerini okumuş. O şiirler şairin Özbek taraftarları hatırında asla unutulmamış. Hebibulla Feyzullayev kendisi de şiirler yazmıştır. Onun el yazmalarını ilk kez Musa Celil okumuş, hatta ona tavsiyede bulunmuştur.

Mamaresul Babayev tarafından ustalıkla yürütülen tercüme sayesinde Özbek okurunun kendi dilinde Musa Celil şiirlerinin manasına derin bir şekilde inme imkânına sahip oldu. Tercüme edilen bu şiirleri ülkemizin meşhur tercümeçi şairlerinden birisi derleyerek tanıttı. Tercüman olarak gösterilen hizmetlerini anarak Tataristan hükümeti onu Tataristan ASSC Yüce Sovyet Başkanlık Konseyinin şeref belgesi ile ödüllendirdi.

Mamaresul Babayev ve Musa Celil şiirlerinin fikir özelliklerine daha detaylı baktığımızda bu iki şairin fikirlerinde, edebi usüllerinde pek çok ortaklığın olduğunu görürüz.

Ateşe uçan kelebekler gibi
Aydınlanıyor benim fikirlerim [124]
Susamayan sözlerin sesini
Gönlümde taşıdığımı hissediyorum

Mamaresul Babayev *Şagiyr Yöregé*⁴ isimli şiirinde böyle yazdı. Musa Celil'in *Şair* isimli şiirinde ise aşağıdaki mısralar vardır:

Gece oturup şair şiir yazdı,
Ak kâğıda aktı gözyaşları.
Dışarda fırtına vardı; durmadan
Gök kükredi, şimşek çaktı.

Mamaresul Babayev'in *Behét*⁵, *Töş*⁶, *Bérénçé Mehebbet*⁷, *Satlık Can* ve Musa Celil'in *Şagiyr*⁸, *Törmede Töş*⁹, *Söyüv*¹⁰, *İkéyözlé Kéşége*¹¹ şiirlerinde de ortaklık çoktur.

³ Türkülerim

⁴ Şair Yüreği

⁵ Baht

⁶ Rüya

⁷ İlk Aşk

⁸ Şair

⁹ Hapishanede Rüya

Mamaresul Babayev, Musa Celil'in sadece şiirlerini değil, *Moabit Defteri*'nin sonundaki *Notlar*'ını ve edebiyat bilgini, eleştirmen Gazi Kaşşaf'ın her şiirin nerede nasıl yazıldığı hakkındaki anlatılarını da tercüme etti. Kendi tercümelerinde Mamaresul Babayev, Musa Celil'in şiirlerini şekil ve içerik bakımından koruyarak onların ritmini, ezgisini de tam olarak veriyor. Buna örnek olarak *İmen*¹², *Dürt Göl*¹³, *Alman İlinde*¹⁴, *Batırlık Turında*¹⁵ ve başka pek çok şiirlerinin tercümelerini göstermek mümkün.

Musa Celil'in Mamaresul Babayev tercümesinde Özbekçe yayınlanan şiirler derlemesine yazdığı önsözde Hibzitdin Möhəmməthənov, vatansever bir şair olarak Musa Celil'in sanatı hakkında şu bilgileri veriyor:

“Bu şiirler Musa Celil'in Kazan'daki yumuşak kanepeli ofisinde değil, Moabit Hapishanesi'nin nemli, karanlık hücrelerinde yazılmış... Faşizm ile mücadelede Sovyet halkı hiçbir şeyle denkleştirilmeyen silaha – kuvvetli ruhi güce sahipti. Böyle bir güç de Celil'e hastı.”

Musa Celil şiirlerini Rusçaya tercüme etmede Taşkent şairi Reuf Galimov da büyük emek sarf etti. Özbekistan okurları Musa'nın *Moabit Defterleri*'ne girmiş *Duska*¹⁶, *Koşçık*¹⁷, *Bülegəm*¹⁸, *Bula Kayçak*¹⁹, *Katıylge*²⁰ vs. herhangi bir şiirleriyle ilk kez Rus dilinde onun tercümesiyle tanıştılar. Bu şiirler 1954 yılında *Zvezda Vostoka* dergisinde neşredildi.

Reuf Galimov, Musa Celil'in şiirlerini okurlarına anlamını bozmadan ulaştırmıştır:

Ведь недаром радуется нас вести	Ne de olsa vatanımızdan gelen haberler
С Родины. Её успех, судьба:	Bizi sevindiriyor. Onun başarısı, kaderi;
Это сила - колы с народом вместе	Bu güçtür – eğer bunu gurbette bile
На чужбине чувствуешь себя.	Halkla beraber hissediyorsan

*Duska*²¹ şiirinin zikredilen mısralarında görüldüğü gibi Rusça metin orijinale pek yakındır.

Şairin *Koşçık*²² şiiri de Reuf Galimov tarafından başarılı şekilde tercüme edilmiş:

Лети же, пташка, песней полнокровной,	Üç küçük kuş bu şarkıyı söylerken
В которой сила мужества звучит.	Cesaretin gücünü yankılayarak
Пусть плоть моя останется тут - что в ней!	Benim vücudum burada kalsa bile – onda
Но сердце пусть на Родину летит!..	Ne var ki! Kalbim vatanıma uçsun!

¹⁰ Sevgi

¹¹ İkiyüzlü Kişiyə

¹² Meşe Ağacı

¹³ Dört Gül

¹⁴ Alman İlinde

¹⁵ Cesurluk Hakkında

¹⁶ Dosta

¹⁷ Kuşçuk

¹⁸ Bölümüm

¹⁹ Bazen Yaşıyor

²⁰ Katile

²¹ Dosta

²² Kuşçuk

Musa Celil'in Moabit dönemlerine ait şiirlerine meşhur Özbek yazarı Esgat Muhtar da çok değer verdi. "Siz orada ölüme mahkûm edilmiş güçsüz kişi felsefesini bulamazsınız." şeklinde yazdı. – Doğrusu, o memleketini ve dostlarını çok özleyiyor ve onları arıyor. Yüreği onu işte bu duyguları hakkında yazmaya teşvik ediyor. Bu şekilde, onun hasreti ve geçirdiği azapları şiire dönüştürüyor. Bu şiirlerin ana teması namuslu olmak ve vatana bağlılık olarak öne çıkmaktadır.

Esgat Muhtar, Musa Celil'in kahramanlığını Julius Fuçık²³, Gastillo, Nikolay Ostrovskiy²⁴, Aleksandır Matrosoy²⁵, Zoya Kosmodimianskaya²⁶ cesurluğuna denk tutuyor. [125]

"Musa suretinde, diye devam ediyor o – Sovyet insanının karakteri tam açılıyor. Bu tarz - şairin yürek sıcaklığını, gönül güzelliğini, vatan ve millet sevgisini komünist düşüncelerle birleştirerek kaleme aldığı şiirlerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Ömrüm benim hüznü bir türkü idi,

Ölümüm de yankılanır türkü olup...

Bunun gibi hayranlık uyandıran mısraları yazan kişinin dünyanın en şanslı şairi diye anlandırılmasının tam hakkı var. Öyle şair – kahramandır, onun şiiri de kahramanlık şiiridir."

Meşhur Özbek yazar Hemid Gulem *Özbekistan Medeniyeti* gazetesinin 1966 yılı 12 Şubat tarihli sayısında yayınlanan *Géroyniñ İcatı*²⁷ isimli makalesinde, Celil'i Puşkin ile karşılaştırıp şöyle diyor: "Musa Celil, Puşkin yaşında helak oldu. Onu Hitlerciler, Moabit hapishanesinde öldürdüler. Musa Celil, tıpkı Puşkin gibi düelloda öldürüldü: Faşizm ile Komünizm düellosunda!.."

Musa Celil'in şiirleri halkın Nazilere karşı çıkardığı adalet hükmüdür. Çünkü onu faşistler mahkum etse de, onlar değil, şair galip geliyor.

Musa Celil'in eserleri dünya ölçüsünde ehemmiyete sahip, onun cesareti bütün dünya için hayret verici olduğunu yazısının sonunda belirten Hemid Gulem pek doğru düşünüyor. Evet, Celil'in halkın karşısında göstermiş olduğu dürüst, sağlam ve güçlü duruş bize Ernst Telman, Julius Fuçık, İspanyol, Fransız ve İtalyan komünistlerin kahramanlığını hatırlatıyor.

Özbekistan'ın halk şairi Uygun, Musa Celil'e kendisinin güzel bir şiirini bağışladı. Sadece on altı mısralık şiirinde Uygun: "Ben ölümden korkmuyorum, bu asla boş söz değil. Biz ölüme tiksinerken bakıyoruz, diye söylüyormuş – bu, gerçekten de böyle. Ancak ölümden sonra da yaşam var. Öldükten sonra da halkın gönlünde, zihninde yaşayan hayat var", - şeklinde yazan ordu parti temsilcisi, Celil ile sohbet ediyor.

²³ Çekoslovakya'nın Almanlar tarafından işgal edilmesi üzerine Komünist Yeraltı Hareketi'nin önderlerinden biri olarak illegal yayınlar çıkarmış ve 1942 yılında tutuklanmış ve 18 ay süren tutukluluğunun ardından 1943 yılında Berlin'de katledilmiştir. (Çevirenin notu).

²⁴ Nikolay Ostrovski, Sovyetler Birliği döneminde Kızıl Ordu saflarında savaşıp yaralanmış, ardından felç geçirip yatağa bağlı hâle gelmiş ve kör olmuştur. (Çevirenin notu).

²⁵ II. Dünya Savaşı sırasında kendini birliği için makinalı tüfeğin önüne geçip feda eden asker ölümünden sonra Sovyet Kahramanlık Madalyası ile ödüllendirilmiştir. (Çevirenin notu).

²⁶ II. Dünya Savaşı sırasında Almanlara esir düşmüş, 200 kırbaçla işkence görmüş ve vücudu yakılmıştır. Almanlar Zoya'nın vücudunu birkaç hafta darağacında asılı bıraktılar. (Çevirenin notu).

²⁷ Kahramanın Sanatı

Savaş kişilerin hislerini keskinleştirdi, borç, namus, vatan sevgisi gibi düşünceleri ortaya çıkardı, herkesin kendi kendine söylenmesine ve tevekkül etmesine neden oldu. Musa Celil'in cesur sanatını Uygun aşağıdaki şekilde değerlendiriyor:

Nesilden nesile göçüp,
Ölmez türkün ebedi saklanır:
Her bir mısrası onun her bir sözü
Destan yadigarı olarak ezberlenir.

Özbek şairi Yusuf Şamansur da *Bödre Tal*²⁸ şiirinde tutsaklıkta azap çeken hür gönüllü Celil'in hislerine derin muhabbetini bildiriyor:

Anlasaydın kıvırcık söğüt,
Ağrılı hüznümü...
Ey, kader rüzgârı, sevgilime
İlet benim türkümü. [126]
Es sen, rüzgârım, ak kayınlı
Ülkede konuk bulursun.
Alıp gel sen bana ondan
Doğduğum yerin nefesini.
Senin koparıp verdiğin bir yaprak
Hafifletir mi hallerimi...
Getirseydin sen bana
Sevgilimin haberini.

Sovyet okuru kahraman şairin sanatına büyük saygı ile bakıyor. O saklanan/yedeklenen/önderlik ettiği gizli örgüt üyeleri Garef Fehretdinov ve Ruşad Hisametdinov'un aklında, mesela, Celil tarafından yazılmış yirmiden fazla şiir saklanmış. Bu şiirler şairin gelecekte yayımlanacak derlemeler arasında yer alacaktır. Taşkent televizyonunda Tatar, Rus ve Özbek dillerinde yayımlanan bu şiirlerle izleyiciler de tanışma fırsatını elde ettiler.

Celil'in yeni yayınlanan şiirleri ile Özbek okuru ilk kez 1968 yılında *Gülistan* dergisi ile tanıştı. Onları Özbek diline şair Aziz Abdurazakov tercüme etti. Onun tarafından *Söygen Vatanıma*²⁹, *İdil Kızı*³⁰, *Ayrılıv*³¹, *Ant, Çit Cirde*³², *Hiyal*³³, *Kéçkéne Cır*³⁴ şiirlerinin tercümelemleri büyük ustalıkla yapılmış. Celil ile birlikte cezalandırılıp öldürülen Gaynan

²⁸ Kıvırcık Söğüt

²⁹ Sevdiğim Vatanıma

³⁰ İdil Kızı

³¹ Ayrılık

³² Yaban Yerde

³³ Hayal

³⁴ Küçüklük Şarkısı

Kurmaşev'in *Siné Sagınam*³⁵, *Daniya*, *Ĥatım Sézge Miném*³⁶ isimli şiirleri de Aziz Abdurazakov tarafından başarıyla tercüme edildi. Tercümeçi bu şiirlerdeki his ve fikirleri okura tamamen aktardı.

Mevcut çalışmada Özbek okurunu Tatar şairinin kahramanlık şiirleri ile tanışmasına yardım eden, aralarındaki bağı kuran önemli noktalar üzerinde durulmuştur. Musa Celil'in şiirlerini ve onun başka türlerde üretilen eserlerini gelecekte de tercüme etmek, edebiyatlarımız arasındaki yakınlığın durmadan devam etmesinde çok büyük bir boşluğu dolduracaktır.

TAŞKENT. [127]

Kaynaklar

Zebirov, İ. (1976). Özbek Edebiyatı hem Musa Celil, *Kazan Utları Dergisi*, S. 2, s. 123-127.

Erişim adresi: https://kazanutlary.ru/images/uploads/ckeditor/pdf/5f1d8e54d6d07_1976_2.pdf (Erişim Tarihi 01.05.2023).

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uydıklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

³⁵ Seni Özlüyorum

³⁶ Mektubum Size Benim